

## ***Dr. VALERIU BRANIȘTE ȘI BISTRIȚA-NĂSĂUDUL***

**ALEXANDRU PORȚEANU**

Literatura memorialistică revine tot mai insistent în rîndurile izvoarelor istorice, fiind apreciată de cercetători și publicul larg pentru calitățile ei specifice, pentru reliefaarea unei epoci, a atmosferei și detaliilor acesteia, într-un mod caracteristic, cum nu o poate face nici o altă categorie de documente. Două sînt, după părerea noastră, cerințele istoriografiei față de acest izvor care-și redobîndește drepturile firești în atenția specialiștilor : ținînd seama de marea varietate a lucrărilor memorialistice, de inegalitatea realizării lor, este necesar un anumit nivel, îndeosebi din punctul de vedere al conținutului, iar în al doilea rînd — de o atenție deosebită din partea cercetătorului, de confruntarea cu alte izvoare. O bună lucrare memorialistică, utilizată cu simț critic, constructiv, poate oferi adesea veritabile surprize, punînd în lumină fațete nebanuite ale trecutului.

Memoriile doctorului Valeriu Braniște („Amintiri din închisoare”. studiu introductiv de Miron Constantinescu și Alexandru Porțeanu, ediție îngrijită de Alexandru Porțeanu, editura Minerva, 1972, LX+612 p.) reconstituie într-o adevărată frescă epoca de la sfîrșitul secolului al XIX-lea și începutul celui de-al XX-lea, aducînd și o seamă de mărturii asupra relațiilor autorului cu Bistrița-Năsăudul, asupra unor aspecte ale vieții sociale și politice, sau a legăturilor personale, ce-și au și ele locul în cadrul frămîntărilor timpului.

Valeriu Braniște s-a născut în 1869 la Cincul Mare (jud. Brașov), dintr-o familie de intelectuali aparținînd micii burghezii românești ardeleni, de primă generație, ridicată ea însăși din rîndurile țărănimii și păstrînd strînse legături cu aceasta. A urmat școlile din Cincul Mare, Sighișoara și Săliște, apoi liceul de stat german din Sibiu. De pe acum se leagă prietenia sa cu Virgil Onițiu, cunoaște pe George Barițiu. Iar încă din timpul liceului își face debutul publicistic la „Tribuna” (1884). Se remarcă la învățătură iar după absolvirea liceului urmează cursurile facultății de filozofie a Universității din Budapesta (1887—1891),

unde are ca profesor pe Alexandru Roman — primul profesor de limba și literatura română la o catedră universitară din Ungaria —, devenind studentul preferat al acestuia, desemnat la succesiunea catedrei. Activează în cadrul Societății studențești „Petru Maior” și desfășoară o susținută activitate culturală.

Își ia doctoratul cu o teză despre Andrei Mureșanu, descifrind în semnificația acestui act curajos al său certe implicații politice. După terminarea studiilor, devine profesor la liceul român din Brașov. Trece la redacția ziarului „Tribuna” din Sibiu, apoi pune bazele ziarului „Dreptatea” din Timișoara. Este perioada din preajma marii încordări politice pe care a reprezentat-o procesul Memorandului. O dată câștigat pentru gazetărie, definitiv, pe baza unei solide vocații, Valeriu Braniște face hotărît și pasul următor, aruncându-se cu pasiune și voluptate în vîltoarea luptelor politice. Este apărător în procesul Memorandului (deși nejurist, procedura o permitea, existînd posibilitatea, numai pentru această categorie de apărători, de a folosi limba națională).

Este curînd implicat în cel mai mare proces de presă din istoria de pînă atunci a vieții politice din Ungaria, pentru atitudinea sa, îndeosebi pentru relatările și comentariile din „Dreptatea” asupra procesului Memorandului (72 articole incriminate). La deschiderea dezbaterilor procesului său, în partea procedurală, întrebare asupra profesiei și datelor personale, Braniște are curajul de a replica în românește că este profesor de limba și literatura maghiară. În urma procesului este condamnat și închis la Vaț (martie 1895—iunie 1896), împreună cu unii memorandiști. După ieșirea din închisoare revine ca profesor la liceul românesc din Brașov, dar pentru puțin timp, căci, atras de neastîmpărul vieții gazetărești, dă curs chemării de a înființa în Bucovina un ziar românesc. Astfel a apărut ziarul „Patria” de la Cernăuți, condus efectiv de dr. Valeriu Braniște între anii 1897—1900. Din cauza aceleiași atitudini militante, la care nu înțelege să renunțe, V. Braniște este urmărit, hărțuit de poliția habsburgică și silit în cele din urmă să părăsească Bucovina, lăsînd acolo cele mai frumoase amintiri, despre care nu o dată va vorbi cu multă nostalgie și căldură evocatoare. Erau, în fond, cei mai frumoși ani ai vieții, iar succesele sale în viața publică nu au întîlnit nici o stavilă.

Printr-un alt concurs de împrejurări se stabilește, de astă dată definitiv, în Banat, la Lugoj, unde întemeiază cea mai importantă creație ziaristică a sa — „Drapelul”, care apare la începutul anului 1901 pînă după încheierea primului război mondial. Odată cu stabilirea sa la Lugoj se căsătorește, apoi își intensifică participarea la acțiunile politice și obștești ale românilor din Banat sau de pe cuprînsul întregii monarhii dualiste austro-ungare, în viața culturală școlară, administrativă, religioasă etc., precum și în cadrul Partidului Național Român — la conferințele acestuia, în perioada trecerii la tactica „noului activism”, apoi în timpul marilor campanii electorale, în cadrul comitetului P.N.R.

(e ales în 1910), la tratativele cu guvernul maghiar ș.a. Valeriu Braniște însoțește corurile bănățene participante la festivitățile și expoziția de la București din anul 1906, care a constituit o manifestare puternică a unității naționale. O impresie deosebită i-a lăsat serbarea de la Sinaia unde, pe pajiștea din fața castelului Peleş, un uriaș cor de peste 2000 de persoane, reunite din toate provinciile românești, libere sau subjugate, a intonat „Pe-al nostru steag e scris unire“, ale cărui acorduri, amplificate de rezonanța codrilor carpațini, au răsunat puternic în inimile tuturor românilor, Braniște a descris acest turneu într-o broșură ce s-a bucurat de o recenzie măgulitoare a lui N. Iorga în „Neamul Românesc“. A militat cu energie, perseverență și competență pentru drepturile românilor, manifestând o atitudine caracterizată de un înalt simț al responsabilității, de profunde convingeri democratice, în cursul unor evenimente de mare însemnătate istorică, cum au fost revoluția rusă din 1905, marea răscoală a țăranilor din România din 1907, revoluția burghezo-democratică din Rusia din februarie 1917, culminând cu Marea Revoluție Socialistă din Octombrie și mai ales cu Unirea din 1918.

Încă din timpul închisorii de la Vaț a stabilit legături cu socialiștii ; mai tirziu, în paginile „Drapelului“, s-a ocupat cu interes și înțelegere de mișcarea socialistă a timpului, cu care a avut și contacte directe, atât personale cât și oficiale, fiind la rîndul său apreciat de militanții socialiști care l-au cunoscut. În timpul războiului, mai ales după intrarea României în acțiune, Valeriu Braniște s-a situat pe poziții ferme, respingînd tentativele de-a i se smulge o semnătură de fidelitate față de ultrareacționarul regim al lui Tisza. Această atitudine i-a adus internarea în temnița de la Seghedin (februarie-octombrie 1918), unde reușește să-și scrie memoriile. La ieșirea din închisoare, deși cu sănătatea zdruncinată, în fața perspectivei certe, imediate a înfăptuirii marelui ideal al Unirii, dr. Valeriu Braniște devine una din personalitățile de seamă ale marelui act istoric.

Ministru în Consiliul Dirigent, participă la conferința de pace, inaugurează Universitatea română din Cluj, este ales membru de onoare al Academiei Române, desfășoară o vastă activitate culturală. Este însă ostracizat din viața politică burgheză din anii de după Unire. Moare la 1 ianuarie 1928 în Lugoj.

Dintre scrierile sale sînt de reținut cele consacrate lui Andrei Mureșanu, Ciprian Porumbescu, M. Eminescu, Al. Mocioni (ca muzician), G. Pop de Băsești, Gh. Lazăr, Andrei Șaguna, publicarea unor documente și comentarii referitoare la revoluția din 1848 din Banat, studii literare, filologice, folclorice, teatrale, evocări și alte foiletoane, în afara vastei activități ziaristice propriu-zise. Despre Valeriu Braniște s-a scris relativ frecvent, dar fragmentar lipsind încă o monografie completă. În 1968, Comitetul județean pentru cultură și artă Brașov a editat un volum („Omagiul lui Valeriu Braniște“), cu prilejul comemorării a 40

de ani de la moarte. Volumul, o remarcabilă reușită din toate punctele de vedere, a avut însă, din păcate, o răspindire mult prea restrinsă.

Viața și activitatea atât de bogată a lui Valeriu Braniște se reflectă într-un mod original, plin de interes și prospețime, în paginile Memoriilor sale, scrise în închisoarea de la Seghedin în anul 1918. Ele evocă evenimentele autobiografice încadrate în cursul larg al istoriei popoului român dintr-o epocă încărcată de mari frământări, mergând pînă în preajma primului război mondial, fără ca autorul să-și poată respecta întru totul dorința de a evita întâmplările mai recente, spre a nu periclita persoane în cauză, în timpuri atât de grele. De altfel un amplu supliment al Memoriilor este consacrat în întregime închisorii.

\* \* \*

Relațiile doctorului Valeriu Braniște cu Bistrița-Năsăudul<sup>1</sup> datează din ultimul deceniu al secolului trecut, îndeosebi din epoca Memorandului, exprimîndu-se prin evocarea unor evenimente sau a plaiurilor bistrițene, dar în primul rînd prin relațiile cu o seamă de persoane de pe aceste meleaguri: George Coșbuc, Gavrilă Tripon, Gherasim Domide, Iulian Marțian, dr. Ciuta, învățătoarea Greavu din Năsăud ș.a., la care se adaugă, deși ca mărturie a unei relații indirecte, numele ilustru al lui Andrei Mureșanu, autorul „Marseillezei” românești. Acestuia îi consacrase Valeriu Braniște teza de doctorat (1891), apreciată la vremea ei și rămasă pînă azi o lucrare de bază în literatura de specialitate, deși autorul ei — după cum o mărturisește în memorii — nu era pe deplin satisfăcut de realizarea sub raport științific a temei abordate. „Îmi făcea haz să preamăresc în ungurește, în lucrarea prezentată spre titrare la prima universitate ungurească, pe poetul acelei ode pentru care începeau deja bunii noștri oameni însuflețiți să bată calea temnițelor. Era o frivolitate din partea mea, care îmi făcea haz!” Lucrarea a fost elaborată sub îndrumarea profesorului romanist Mayer de la Universitatea din Budapesta.

Prețuirea pe care Valeriu Braniște o nutrea față de opera ilustrului fiu al Bistriței care a fost Andrei Mureșanu, se explică parțial și prin faptul că Braniște și-a desfășurat o importantă parte a activității sale la Brașov, ca și Andrei Mureșanu. Se știe că mormîntul din colțul din dreapta al intrării în cimitirul Groaveri din Brașov a fost și este, de peste o sută de ani (din 1863, anul morții autorului lui „Deșteaptă-te române”) un loc de pelerinaj, un simbol al luptei de eliberare națională a românilor transilvăneni. Continuîndu-și cercetările asidui Valeriu Braniște ajunge să de-a la iveală o seamă de poezii uitate ale lui Andrei Mureșanu, pe care le va publica în gazeta sa de la Lugoj — „Drapelul”<sup>2</sup> aducînd astfel servicii de neprețuit istoriei noastre literare și culturale.

1. Valeriu Braniște, Amintiri din închisoare. (Din zbuciumul vieții. Însemnări contemporane și autobiografice). Studiu introductiv de Miron Constantinescu și Alexandru Porteanu. Ediție îngrijită și note de Alexandru Porteanu, Editura Minerva, București, 1972, p. XX, XXVI, XL, 111, 164, 170, 177, 180, 185, 190, 219, 229, 240, 272, 275, 284, 396, 401, 402, 416, 570, 571.

În toamna anului 1892, Valeriu Braniște este silit să efectueze un stagiul militar, tratat destul de aspru, ca „simulant“ (miop). „Norocul era, că comandant de spital era un prieten bun român, locotenentul Marțian (înainte de război era director de bancă în Năsăud, nu știu ce a făcut în cursul războiului!), băiat cu studii și ambiție, versat în literatură și istorie. Mă încovătuise la sine și mi-a făcut rost „pe sub mână“ să dorm acasă, avînd însă grijă să fiu la spital deja dimineața cînd se face apelul nominal și se stabilește statul. Odată am întîrziat, sosind la spital tocmai cînd introducea pe tablă caporalul de zi un dezertor. Acesta eram eu ! Dar locotenentul Marțian a reușit să facă mușama !“ După cum se știe, Iulian Marțian, va ajunge unul din fruntașii Năsăudului, în lupta pentru Unirea Transilvaniei cu România, din toamna anului 1918.

Ca profesor la Brașov, Valeriu Braniște s-a distins prin talentul său deosebit. Un eveniment din această perioadă este relatat cu deosebită culoare, fiind vorba de legătura stabilită între elevii clasei sale și cei de la Năsăud și Blaj, dar mai ales de consecințele acestei acțiuni a tinerimii entuziaste și generoase, de la prea puținele școli românești ale aceluia timp. Sub influența evenimentelor politice ale zilei — proclamarea solidarității și unității culturale a tuturor românilor, solidaritatea femeilor române ș.a. — influență de sub care nu se puteau sustrage nici elevii, cari toți citeau ziarele noastre și erau în curent cu evenimentele, au decis studenții ei de ei, punîndu-se în legătură cu colegii de la Blaj și Năsăud, să întemeieze „solidaritatea studenților români gimnaziali“ și ca prima întrunire au designat maiialul din Blaj, unde aveau să se întrunească delegații de la toate școlile române medii superioare. Întreaga chestie a fost astfel pusă la cale, ca nimeni din profesori și nici gazdele la cari locuiau băieții, să nu știe nimic“. Conspirativitatea a fost atît de perfectă încît în gara Copșa Insuși mitropolitul Miron Romanul — convins, desigur, asupra deplinei legalități a misiunii tinerilor contaminati de valul manifestărilor, solidarității naționale — le-a dat binecuvîntarea !

Conferința națională de la Sibiu din ianuarie 1892 îi prilejuiește tînărului dr. Valeriu Braniște participarea la un eveniment politic memorabil, la care au fost de față o serie de personalități de seamă ale vieții publice a românilor din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș. La acea conferință, între alții, avocații dr. Tripon și dr. Ciuta din Bistrița s-au pronunțat în favoarea tezei lansării imediate a acțiunii memorandiste, împotriva părerilor mai precaute ale unor bănățeni. La acea conferință s-a ales un nou comitet național din care făceau parte și preotul Gherasim Domide din Rodna Veche și avocatul Tripon din Bistrița. Despre aceștia, ca și despre alți membri ai noului comitet, Braniște emite părerea — parțial justificată — că la acea dată ei nu

erau încă afirmați politicește. Rolul lor însă se va afirma curînd, în marea acțiune memorandistă, care va șterge toate deosebirile de nuanțe între diferitele opinii sau orientări, într-un spirit de solidaritate națională într-adevăr exemplară. Însuși exemplul lui V. Braniște este semnificativ în această privință, căci și el manifestase initial unele „rezerve“, pentru a ajunge, în momentul culminant, apărător al memorandistului bistritean Gavrilă Tripon în procesul de la Cluj din mai 1894. În această calitate ajunge Braniște unul din martorii și participanții activi ai mișcării memorandiste, unul dintre memorialiștii cei mai valoroși ai acestui eveniment, dacă nu chiar cel mai valoros, prin densitatea datelor și observațiilor ce ni le transmite. Se poate spune așadar că datorită relației cu Gavrilă Tripon din Bistrița, a ajuns Braniște să cunoască, să aprofundeze și să transmită posterității învățămintele celui mai amplu și important eveniment din întreaga istorie a luptelor politice ale românilor ardeleni dintre Revoluție și Unire. De altfel, el însuși mărturisește aceasta în memoriile sale (p. 185). La următoarea conferință națională de la Sibiu, din vara anului 1893, „grație avocatului dr. Tripon din Bistrița ajunsesem și eu delegat al unui cerc din acele părți nordice, dar eu luasem loc la masa presei“. Iată-l așadar pe Valeriu Braniște în postura de reprezentant al poporului român din părțile Bistriței la un important eveniment politic al întregii obști — ar fi interesant să se găsească documentul care consemnează mai detaliat împrejurarea —, iar aceasta se datora aceluiași bun prieten al său dr. Tripon. Faptul amintit mai sus arată că relația dintre cei doi nu era întâmplătoare, că ea nu s-a stabilit abia cu ocazia procesului Memorandului din mai 1894, ci că era mult mai veche. De altfel, asupra figurii dr. Gavrilă Tripon (decedat și el, curînd după Valeriu Braniște, în 1930), ar fi util ca istoricii — bistriteni sau alții — să se aplece cu osîrdie, căci se pare că avem de a face cu o personalitate ce depășește cadrul de istorie locală.

Dr. Gavrilă Tripon a făcut parte, împreună cu G. Pop de Băsești și Teodor Mihali — „tot bărbați la care țineam“, după cum subliniază Braniște — din delegația desemnată de conducerea P.N.R. pentru a rezolva delicata situație a „Tribunei“ din Sibiu după plecarea lui Eugen Brote în România. Chiar dacă soluția nu a fost cea mai echitabilă, afectîndu-l personal pe Valeriu Braniște, este de remarcat încă o dată faptul că pentru misiunea amintită au fost aleși tocmai acei membri din conducerea Partidului Național Român, care aveau cele mai strînse relații cu Braniște, revenindu-le ingrata sarcină de a-l convinge pe acesta să accepte sacrificiul, într-o formă menită să salveze aparențele! Amiciția dintre dr. Valeriu Braniște și dr. Gavrilă Tripon era așadar de notorietate. În urma acestor împrejurări părăsește Braniște redacția „Tribunei“ și Sibiu, stabilindu-se la Timișoara, unde a întemeiat și condus ziarul „Dreptatea“ care, după propria sa mărturie, era citit cu un deosebit interes și la Bistrița.

Procesul Memorandului ocupă un loc central în memoriile lui Valeriu Braniște. Este evocată atmosfera generală, dar și o serie de detalii, dintre care unele mai puțin cunoscute, mergînd pînă la descrierea amplasării participanților la acest spectacol politic. Toate elementele evocate contribuie substanțial la reliefaarea marelui încordări, a conflictului ireductibil dintre oprimați și regimul spoliator (de exemplu scena cu moții pe străzile Clujului veniți să facă „revoluție“ ș.a.) Nu ne putem îngădui să insistăm asupra acestui capitol esențial al memoriilor lui Valeriu Braniște, mărginindu-ne a cita un singur fragment ilustrativ. „Dezbaterea procesului a început greoi. De-a lungul peretelui de la intrare erau locurile acuzaților, iar la spatele lor eram noi apărătorii, luînd loc ca primul dr. Amos Frincu la spatele lui dr. Ioan Rațiu și ca ultimul, „tunul cel mare“ — Coriolan Brediceanu la spatele contabilului Institutului tipografic unde se tipărise Memorandul, adus încoace sub escortă de la Seghedin, unde își făcuse stagiunea din alt proces. Anume se distribuiseră astfel apărătorii mai de seamă după plan. Eu aveam locul la spatele „clientului“ meu dr. Gavrilă Tripon, alături cu prietenul meu dr. Ștefan Cicio-Pop...“ În cele din urmă, acuzarea împotriiva lui Gavrilă Tripon a fost retrasă: Valeriu Braniște, în calitate sa de apărător, a contribuit desigur și el la aceasta.<sup>3</sup>

Rațiunea „împărțirii rolurilor“ între apărătorii juriști de profesie și nejuristi (între care se număra și Braniște) era aceea că primii, deși obligați să pledeze în limba maghiară, erau cunoscători ai tehnicii și subterfugurilor procedurale, în timp ce ultimii, deși „handicapați“ oarecum din acest punct de vedere, aveau marele avantaj că își puteau rosti cuvîntul în limba română, întreținînd astfel atmosfera combativă atît de necesară. Actele oficiale ale procesului cuprind însă după cum se știe, debaterile purtate în limba maghiară, ele fiind așadar incomplete. Astfel se explică faptul că Valeriu Braniște apare în actele amintite într-o măsură redusă. Este într-adevăr regretabil faptul că deși descrie atît de pe larg desfășurarea procesului Memorandului, Valeriu Braniște evită cu o modestie exagerată de astădată — să vorbească despre rolul său în acest proces.<sup>4</sup>

Sentința procesului de la Cluj — deosebit de aspră și fără precedent — e cunoscută. La scurt timp a urmat procesul de la Timișoara intentat redacției „Dreptății“ și lui Valeriu Braniște, care primește acum cea de a doua condamnare la închisoare: făcuse cunoștință pentru un timp scurt cu temnița Seghedinului, acum va face cea mai lungă dintre închisorile sale, la Vaț (martie 1895—iunie 1896, urmînd ca ultima, cea mai grea, să o facă din nou la Seghedin, în 1918, unde cu riscul suprem al vieții, și-a scris memoriile ce au văzut nu de mult lumina tiparului.

În urma procesului de la Timișoara, Valeriu Braniște este întem-

<sup>3</sup> Procesul Memorandului românilor din Transilvania, Acte și date, 2 vol., Cluj, 1933.

<sup>4</sup> Al. Porțeanu, Valeriu Braniște și Memorandul. Revista de istorie Nr. 7/1974.

nițat la Vaț, împreună cu o parte dintre memorandiști, între care G. Pop de Băsești, Teodor Mihali, Rubin Patiția, Mihai Velici, Aurel Suciu, Dumitru Comșia, Daniel P. Barcianu, Nicolae Cristea și — nu ultimul, în ordinea meritelor — Gherasim Domide, parohul greco-catolic al Rodnei Vechi, apoi al Bistriței, figură cunoscută de militant al acestor meleguri pentru drepturile poporului său. Valeriu Braniște — ajuns în mod simbolic în aceeași închisoare cu memorandiștii — va lega acolo o prietenie strinsă cu Gherasim Domide. Umorul inepuizabil al lui Braniște nu a încetat să se manifesteze nici în închisoare<sup>5</sup>. Așa de exemplu la 18 august (ziua împăratului) am făcut lui Patiția o serenadă, cîntîndu-i pe melodia „Gott erhalte“ (imnul imperial habsburgic — n.n.) un text glumeț compus de mine. Alături de Domide a cîntat și Comșia în corul meu, iar Patiția ne-a mulțumit cu un discurs hazliu. Era petrecere<sup>6</sup>. Braniște la „implicat“ pe Domide și în alte scene hazlii puse la cale în împrejurări în care numai asemenea momente mai puteau descreți frunțile. O impresie vie face astfel asupra lectorului scena „dosirii“ vinului lui Patiția printr-un veritabil complot colectiv de la care nu a putut lipsi Gherasim Domide — om cu autoritate, „economul nostru“, cum îl caracterizează Braniște.

Momentul ieșirii memorandiștilor din temnița de la Vaț este emoționat, cu atît mai mult cu cît potrivit condamnării sale, Braniște va trebui să mai rămînă în închisoare. O impresie vie lasă în această privință, din nou, același Gherasim Domide care „tot ștergea la lacrimi. El parcă (spre deosebire de alții — n.n.) se despărțea greu de acest loc“.

Peripețiile trăite de Valeriu Braniște în ultima parte a capitoului bucovinean al vieții și activității sale, îi poartă pașii exilului în ospitaliera Moldovă, la Iași, unde are prilejul să asiste la spectacole dramatice de neuitat „Un artist — Demetrescu — declamase „Nunta Zamfirii“ a prietenului Coșbuc. Parcă așa frumoasă ca atunci nu auzisem limba mamei mele“ (subl. ns. — AP). Era un simbol al legăturilor Ardealului în general, ale Bistriței-Năsăudului îndeosebi, cu Țara, cu Moldova învecinată, în acest ecou plin de rezonanță al operei coșbuciene, al frumuseței limbii naționale. Mențiunea „prietenul meu Coșbuc“ revine și în alte scrieri ale lui Valeriu Braniște (unele inedite). Este de reținut și faptul că cele mai frumoase poezii și articole ale lui George Coșbuc fuseseră publicate și de Valeriu Braniște, în gazetele de sub conducerea sa din Banat și Bucovina — „Dreptatea“, „Foaia de duminică“, „Patria“, „Drapelul“ și „Banatul“<sup>7</sup> contribuind la consolidarea și stringerea relațiilor personale dintre cei doi fruntași ai scrisului românesc transilvănean. Din nou trebuie să ne exprimăm regretul că împrejurările vitrege au făcut ca la moartea marelui poet, pornit de pe me-

5 Vezi de exemplu Drapelul, 1902, II, nr. 114 din 3/16 octombrie, p. 2—3 („Fecior de popă, un capitol din istoria prigoanilor religioase ale românilor”); nr. 81, din 13/26 iulie, p. 2—3 (schiza „Vocvodul Ciabor”); Banatul, 1905, I, nr. 2, din 10/23 iulie („Armîngeni” — cu note explicative de glorișar); nr. 11, din 11/24 septembrie („El Zorab” — cu note); nr. 23, din 4/17 decembrie („Nunta Zamfirei” — cu note); 1906, II, nr. 2, din 8/21 ianuarie („Bordei sărac” — cu note). Exemplele ar putea continua.



leagurile Hordoului și ajuns pe culmile cele mai înalte ale culturii și spiritualității întregii noastre națiuni, la tristul eveniment din mai 1918, Valeriu Braniște să se afle. — iarăși simbolic — în temnița Seghedinului, neputînd da expresie durerii neamului, așa cum nu au putut-o face atunci decît un Nicolae Iorga sau un Emil Isac.

Revenind însă la coordonatele bucovinene ale biografiei lui Braniște, situația era tot mai grea, îndeosebi pentru ziarul „Patria“.

De aceea, aflat în Transilvania pentru un scurt popas „m-am hotărît să mă înapoiez în Bucovina și să pun capăt situației imposibile în care ajunsese ziarul, pe care-l mai țineau în dinți dr. G. Popovici și I. Flondor. Dar era greu să găsec calea. Peste Mihăileni era greu, căci jandarmii de la Sinăuți își aveau deja spionii la Mihăileni. Și interesul meu era să ajung netulburat la Cernăuți. Ajuns odată la Cernăuți nu-mi mai păsa ce se întîmplă. În orice caz aveam 24 ore libere și atîta era suficient să pun capăt situației imposibile. Numai în drum să nu fiu arestat și oprit ! M-am hotărît să intru în țară peste munți, pe unde mai puțini mă așteptau și unde nu era goană. Am plecat deci la Cluj, de aici am luat trenul pe Valea Someșului și de la Dej la Bistrița. Aici am stat o zi la fostul meu „client“ în procesul Memorandului, dr. Gavrilă Tripon și am continuat apoi calea peste Sin-Georgiul român cu trăsura pînă la Rodna Veche, unde era paroh tovarășul de temniță Ghe-rasim Domide. Am rămas două zile oaspele lui, făcînd frumoase excursii în acele regiuni admirabile și potrivindu-se o trăsură din Cîmpulungul Bucovinei, care adusese oaspeți la Sin-Georgiu român, am închiriat trăsura și am făcut calea admirabilă peste Rotunda, coborînd pe Bistrița Aurie la Cîrlibaba și de aici apoi peste Iacobeni la Mestecănești — Cîmpulung, deadreptul la dr. Emil Criclevici, al cărui nume era pe foaie ca editor. Nimeni nu m-a oprit „în cale“. Este o descriere ce dovedește că autorul știa să guste și să admire frumusețile neasemuite ale acestor plaiuri.

După încheierea capitolului bucovinean și a activității profesionale, după căsătoria sa, Valeriu Braniște primește mai multe oferte de a activa fie la seminarul din Sibiu, fie la gimnaziul de la Năsăud, ca director al școlii din Brad sau ca referent în Ministerul de externe de la Viena. În cele din urmă, după cum se știe, el va da curs chemării lugojenilor, de care se leagă definitiv prin crearea „Drapelului“, dar nu poate scăpa neobservată nici propunerea ce i s-a făcut de a se stabili la Năsăud, dr. Valeriu Braniște fiind bine cunoscut și apreciat de intelectualitatea și de masele populare năsăudene pentru meritele, experiența și dăruirea sa, în întreaga activitate ce desfășurase pînă atunci.

Legăturile dr. Valeriu Braniște cu Bistrița-Năsăudul vor continua cu prilejul adunării generale din anul 1902, de la Bistrița, a „Societății pentru crearea unui fond de teatru român în Ardeal“ despre care „Drapelul“ va publica o amplă dare de seamă, „Privirile noastre sînt îndreptate asupra Bistriței de unde așteptăm un conclud (o hotărîre în vede-

rea înființării teatrului național românesc în Transilvania — n.n.) Fie în bun ceas cele ce se vor hotări mine și poimine la Bistrița“ — scria Braniște în gazeta de la Lugoj „Drapelul“<sup>6</sup> de remarcat este faptul că adunarea de la Bistrița e considerată ca cel mai important eveniment din viața românilor transilvăneni în acele zile — dovadă e faptul că „Drapelul“ scrie despre ea pe prima pagină, în coloanele rezervate articolului de fond, care trata de obicei marile probleme politice interne sau mondiale. Reportajele asupra desfășurării lucrărilor adunării de la Bistrița și a manifestațiilor care au însoțit-o sînt emoționante.“ Purtată cu entuziasm sincer românesc s-a întrunit aici lume bună și distinsă românească ca să asiste la adunarea generală a „Societății pentru crearea unui fond de teatru român“, adunare memorabilă atît pentru locuitorii băștinași români din aceste părți pitorești ale țării cît și pentru însăși societatea... Oaspeții au rămas încântați iar românii din Bistrița și jur au dat probe vii despre interesul și iubirea cu cari știu îmbrățișa tot ce e românesc, totul ce e merit să înalțe neamul românesc” — arăta în introducere corespondentul special<sup>7</sup>. Sosirea comitetului cu trenul de pe Valea Someșului a fost salutăată cu entuziasm. Din tren au coborît: președintele Societății, venerabilul Iosif Vulcan, N. Petra-Petrescu, Iosif Blaga. Em. Ungureanu și Vasile Goldiș, salutați de „zelosul președinte“ al comitetului aranjator din Bistrița, Gherasim Domide, în numele bistrițenilor „cari pentru prima oră au norocul să vadă în orașul lor ținîndu-se adunarea pentru fond de teatru. Cu vădită emoțiune răspunde dl. președinte Vulcan care, spune, între altele, că a venit să se convingă despre progresul îmbucurător pe care l-au făcut românii din ținutul Bistriței. Prevede zilele de sărbătoare și entuziasm național ce se vor desfășura cu această ocaziune și dă expresiune bucuriei sale că poate, să salute pe frații bistrițeni. Urale nesfîrșite au urmat...“ Comitetul de organizare mai cuprindea, în afara președintelui său Gherasim Domide, pe alți fruntași români bistrițeni și năsăuđeni, între care pe dr. Scridon, pr. Monda, dr. Linul, Cutean ș.a. Împreună cu oaspeții și cu coriștii, au format un convoi de trăsuri care s-au îndreptat de la gară spre hotel-restaurantul din centrul orașului. La banchet „sub cortul cel mare de pînză era adunată o mare parte din inteligența din Bistrița și împrejurime... Abia îți puteai sătura ochii de privescerea ce ți se oferea“<sup>8</sup>. Primul toast a fost acela al președintelui Societății pentru fond de teatru, marele cărturar român Iosif Vulcan, care „a ridicat paharul în sănătatea bistrițenilor la cari am venit să învățăm entuziasmul național“ (subl. ns. — A.P.). Pr. Eliseu Dan din Susenii Birgăului „cu frumoasa-i voce spicuește prin discursul de laudă la adresa domnului președinte și versuri ocazionale acompaniate de muzică“ ce începeau astfel: „Nația neatîrnată / numele nu-ți va ui-

6 1902. II, nr. 97, din 24 august/6 septembrie, p. 1.

7 Drapelul, nr. 99 din 29 august/11 septembrie p. 1—3.

8 Ibidem.

ta..." (subl. ns. A.P.) Evocarea consemna în continuare, în mod semnificativ, faptul că vorbitorul bistrițean, „cu mult spirit și aluziuni potrivite (subl. ns.) sfîrșește printr-un „Hai să dăm mină cu mină“ ! „Bătrînul Hontilă din Mocod vorbește în numele bătrînilor, care văd cu bucurie prosperarea Societății, a „școalei lui Vulcan“! Toasturile au fost desigur tot atîtea prilejuri de elogi reciproc generale, într-o atmosferă de mare însuflețire, dar însemnătatea acestor manifestări depășea cu mult cadrul protocolar, avînd puternice rezonanțe în inimile tuturor românilor. Rar am avut fericirea să văd un entuziasm atît de mare ca cel arătat cu ocaziunea adunării acesteia... numai atunci puteai să te convingi despre tăria de viață și despre idealismul nostru“ — consemna fidel martorul acelor zile atît de însuflețitoare. După un impozant serviciu divin, a urmat deschiderea solemnă a lucrărilor propriu-zise ale adunării generale a „Societății pentru crearea unui fond de teatru român în Transilvania“, în sala festivă a comitetului, Discursul lui Iosif Vulcan a tratat despre „Arta și adevărul“. Salutările bistrițenilor au fost rostite de av. Ciuta, înv. Ignat Seni și dr. Gavrilă Tripone în numele „Astrei“; Vulcan a răspuns inspirat, că Societatea pentru fond de teatru se bucură cînd mama ei, Astra, își cercetează fiica ! Reprezentantii bistrițenilor au fost aleși în comisiile desemnate de adunarea generală. Prof. Ioan Păcurariu din Năsăud a expus dizertația „Frumosul și arta“ care „a captivat publicul.“ A urmat un concert și o reprezentație teatrală la „Gewerbeverein“, despre care gazeta „Drapelul“ de la Lugoj condusă de Braniște, scria cu aceeași admirație. „Inteligenta și țărani din localitate și împrejurime se întîlniră ca să-și întîndă mîinile în semnul Thaliei române. Apar la rampă coriștii țărani ai corului plugarilor. Era priveliște dintre cele mai pitorești. Româncuțele noastre, în frumosul și elegantul lor costum național, cu broderiile și țesăturile naționale, privesc îmbujorate de debutul lor pe scenă spre publicul adunat să le admire. Sub conducerea destoinică a studentului Leonida Domide, fiul d-lui protopop, corul mixt interpretează finele nuanțării din piesa lui G. Dima „Ce faci Ioană?“ Urmează un scurt recital de pian susținut de Elena Eitl, fiica fostului președinte de tribunal Florian, care se încheie cu acordurile majestuoase și vibrante ale odei naționale „Deșteaptă-te române!“ Apoi, domnișoara Virginia Gall a oferit numeroase asistențe un reușit recital de canto, cuprinzînd arii din opere și cîteva cîntece românești, mult apreciate și bisate. „Dulcele grai românesc parcă se mlădiează, farmecă mai mult prinde viață nouă“ aprecia cronicarul. În continuare au fost interpretate două piese de teatru — comedia localizată „Trei doctori“ și faimoasa „Rugă de la Chizătău“, comedie de Iosif Vulcan. „Prima comedie a fost predată cu dibăcie din partea meseriașilor din loc. Cu deosebire s-a remarcat jocul de scenă și verva cu care a jucat învățătorul Teodor A. Bogdan „Ruga de la Chizătău“ ne-a oferit un colorit de costume cum nu se poate mai frumos. Succesul a fost mulțumitor. Poporul a

jucat apoi pînă în zori”.<sup>9</sup> Ziua a doua și ultima a lucrărilor adunării generale de la Bistrița a „Societății pentru fond de teatru” a culminat cu expunerea dizertației doctorului Valeriu Braniște intitulată „Cum jucăm teatru?”, care fixa jaloanele de bază ale activității teatrale de amatori.<sup>10</sup> A urmat desigur banchetul final, petrecerea populară, balul (a treia zi, luni seara), iar marți dimineața o excursie pe Bîrgău. Așa știau să se manifesteze și să petreacă bistrițenii din acel timp... Oaspeții au fost frapați de forțele viguroase de care dispune poporul român în părțile acestea,<sup>11</sup> — astfel se rezumau, în concluzie, constatările și aprecierile atît de interesante din seria de articole și reportaje dedicate de „Drapelul” evenimentului de la Bistrița, ce a captat și polarizat atenția tuturor românilor transilvăneni și bănățeni.<sup>12</sup> Aceste articole constituie așadar izvoare de primă importanță care reflectă remarcabila dezvoltare a vieții culturale și naționale a românilor bistrițeni și nășăudeni la sfîrșitul școlului al XIX-lea și începutul celui de-al XX-lea. Numele lui Valeriu Braniște este deci legat încă o dată, în mod temeinic, de aceste aspecte ale vieții societății românești bistrițene a timpului, atît prin dizertația de la adunarea generală, cît și prin locul de primă importanță, ce l-a rezervat evenimentului în paginile gazetei sale de la Lugoj. Nici un alt organ de presă nu a prezentat atît de amplu și atît de călduros adunarea de la Bistrița, cum a făcut-o „Drapelul” lui Braniște, faptul avîndu-și explicația și în relațiile personale, atît de cordiale, ale acestuia, cu bistrițenii.

În arhiva doctorului Valeriu Braniște, păstrată cu deosebită grijă de fiica sa — d-na prof. Valeria Căliman din Brașov — există o interesantă scrisoare trimisă la 24 septembrie 1902 de dr. Gavrilă Tripon din Bistrița prietenului său dr. Ștefan Petrovič, membru în comitetul de redacție al gazetei „Drapelul” din Lugoj, condusă de Valeriu Braniște. Este o nouă dovadă, fie și indirectă, a continuării relațiilor dintre V. Braniște și G. Tripon. În cuprins este vorba despre un apel al „Drapelului”, la care bistrițenii urmau să de-a răspunsul lor. Poate fi vorba de un apel publicat în „Drapelul” cu cîteva săptămîni mai înainte, prin care se inițiau un fel de anchete folclorice, îndeosebi lingvistice, în diferite zone din Transilvania și Banat, de un apel la vreo subscripție, dacă nu chiar de ceva în legătură cu adunarea de la Bistrița a „Societății pentru fond de teatru”. Din scrisoare și din colecția gazetei nu rezultă precis despre care apel este vorba. Problema s-ar putea lămuri prin descoperirea scrisorii de răspuns a bistrițenilor, pe care o promite în cele de mai sus dr. Gavrilă Tripon. Redacția „Drapelului” condus de Braniște, avea așa dar strînse relații de corespondență și personale cu

<sup>9</sup> Ibidem.

<sup>10</sup> Publicată în nr. 112/1902 al „Drapelului”.

<sup>11</sup> „Drapelul” nr. 100, din 31 august/13 septembrie p. 2.

<sup>12</sup> Volumul omagial „Centenarul Societății pentru crearea unui fond de teatru român” publicat de Comitetul de cultură și educație socialistă al județului Bihor (Oradea, 1972) și comunicarea lui, Al. Porțeanu despre „Dr. Valeriu Braniște și Societatea pentru fond de teatru român în Transilvania” (în același volum, p. 113—121).

bistrițenii, mai strinse decît cu alte zone din Transilvania (Gherasim Domide îi trimitea de ex. note muzicale ș.a.)

Din aproximativ aceeași perioadă datează și publicarea poeziilor necunoscute sau uitate, ale lui Andrei Mureșanu, tot în „Drapelul”. amintită la începutul acestor rînduri.

La sfîrșitul anului 1909, la moartea fostului său tovarăș de suferință și apropiat prieten, Gherasim Domide, Valeriu Braniște îi va scrie un mișcător necrolog, publicat și el în spațiul rezervat articolului de fond din „Drapelul”. Defunctul abia fusese numit vicar al Năsăudului, lăsînd în urma sa nu numai prețuire unanimă ci și regrete adînci (a murit la numai 53 de ani), căroră le dă expresie aleasă Braniște. Soldat credincios steagului sub care s-a înrolat, am avut în el un neprețuit soț de luptă care totdeauna a stat în șirele prime ale luptătorilor fără preget și fără de a șovăi... În libertate ca și în cătușe... Descendent veritabil al grănicerilor de odinioară din părțile Năsăudului — continua Braniște — reprezentantul unei tradiții lămurite prin sufletul poporului român iubitor de neam, o adevărată și sinceră personificare a acestei tradiții lămurite a fost Gherasim Domide, unul și același între toate condițiile vieții... Același pe care l-am știut între toate condițiile, la care puteai conta cu siguranță, pe care putei zidi înșiștit că ai temelie puternică, care nu te va înșela niciodată... Că parte din sufletul tău este și al nostru, al celor ce te-am cunoscut, iubit și cari cu încredere neclintită am ținut la tine<sup>13</sup> — își încheia panegiricul dr. Valeriu Braniște.

Legăturile sale cu Bistrița-Năsăudul nu se vor întrerupe desigur aici. Cei mai de seamă bistrițeni și năsăudeni prieteni ai lui Valeriu Braniște au fost fruntașii luptei pentru Unire în 1918.<sup>14</sup> Moartea doctorului Valeriu Braniște (1 ianuarie 1928) a avut un ecou de profundă durere și în Bistrița-Năsăud. „Gazeta Bistriței” publica un necrolog în care sublinia faptul că ilustrul dispărut a fost una din personalitățile marcante ale partidului național din Ardeal, care reprezenta lupta de rezistență națională a poporului român din Ardeal față de asuprire.<sup>15</sup>

Am încercat în cele de mai sus, să reconstituim numai un crîmpei al activității și relațiilor unei personalități care prin „zbuciumul vieții” sale (cum singur și-a subintitulat dr. V. Braniște memoriile), prin lupta pentru libertatea poporului său, desfășurată în centrul și în colțurile extreme ale pămîntului românesc — la Brașov și Sibiu, în Banat și Bucovina, trecînd prin meleagurile Bistriței-Năsăudului — simbolizează însăși idealul unității naționale, realizarea deplină a acestuia prin actele istorice din 1918.

<sup>13</sup> „Drapelul” 1909, IX, nr. 132, din 5/18 decembrie, p. 1.

<sup>14</sup> Numele lor apar în documentele publicate de noi în vol. II, din „Arhiva Someșană”, 1974. Năsăud, Documentele privind lupta revoluționară a maselor populare din județul Bistrița-Năsăud pentru Unirea Transilvaniei cu România (din arhivele Consiliului Național Român, 1918).

<sup>15</sup> Gazeta Bistriței 1928, XIII, nr. 2, 15 ianuarie, p. 4.

Dr. VALERIU BRANIȘTE UND BISTRIȚA-NĂSAUD

## ZUSAMMENFASSUNG

*Im gegenwärtigen Werk, schildert der Verfasser, in interessanten und auserlesenen Seiten, Burchstücke und Auswahl sozialer Gärungen vom Ende des XIX-en Jahrhundert in Siebenbürgen und speziell die sich auf bistritzer und nassoder Gegenden beziehen.*

*Anschliessend hebt er die reiche politische und sozial-kulturelle Tätigkeit Dr. Valeriu Braniște's aus Brașov hervor. An erster Stelle in diesen Erwähnungen steht die interessante Erzählung vom großen Prozess des Memorandums an dem er Teil nahm, als ein entschlossener Verteidiger. Es werden noch erwähnt seine engen Beziehungen zu Gherasim Domide und Gavrilă Tripon sowie zu anderen ausgezeichneten Bistritzer der Epoche. Darunter sind eine Reihe besonders kaptivanter Auskünfte zu finden, bezüglich der kulturellen Tätigkeit der hiesigen Rumänen, besonders die Tätigkeit zwecks Geldsammlung für die Gründung eines rumänischen Theaters in Siebenbürgen. (1902)*

*Es werden vorwiegend Geschehnisse aus der im Gefängnis von Szeged und Vác verbrachten Zeit erzählt, wo Braniște Freundschaft schloß mit anderen Gefängnis-Genossen (Gherasim Domide).*